

pojam, i pretvorila u "čistu" državu koja eventualno može da toleriše "inorodne"? Iz svega ovoga proističe pitanje, šta je konstanta srpskog nacionalizma, a šta su u njemu promenljive?

Da je duhovna klima u Srbiji 80-ih išla u pravcu razvitka tolerancije i prihvatanja raznorodnosti kao kulturnog i duhovnog bogatstva, ova tema verovatno nikada ne bi okupirala pažnju jer bi bila anahrona i bez aktuelne vrednosti. Na ljude opterećene (opet) predubedenjem da sa protokom vremena i korišćenjem iskustva iz prošlosti, društvena misao kao i čitav civilizacijski smer, uvek idu napred, da se anahrone i zaboravljene ideje mogu javiti samo u neobrazovanim slojevima, kao šok je moralo delovati njihovo izvlačenje iz prošlosti (ili su uvek bile prisutne?) i aktuelizovanje u potpuno dugačijim uslovima i "modernim" vremenima. Neverica i strah bile su reakcije onih koji su potpuno previdali pa i odbacivali mogućnost da na pragu 21. veka mogu ponovo zacariti ideje koje se kose za zakonima moderne nauke, kao i da rasizam nije ekskluzivno vlasništvo fašizma već da je svojstvo čak i "prosvetčenog" ali "zakasnelog" nacionalizma. Odnosno, da i ideja nacionalnog identiteta "na stepenu histeričnosti može da se preobrazi u rasizam" (Konrad, 1995).

Može se postaviti pitanje zašto se vreme od jednog veka uzima kao relativno zaokruženo i ujednačeno za ovu temu, kada su promene i nacionalne i državne tako očigledne. Od tek stečene nezavisnosti male srpske države, videne kao nedovršene, preko njenog širenja, do stvaranja Jugoslavije, njenog prvog spoljnog nasilnog raspada, preko novog uspostavljanja i još jednog širenja, do njegovog definitivnog unutrašnjeg raspada, stiglo se danas u stanje, očigledno nedovršeno, jedne bitno smanjene države u odnosu na sve prethodne želje i realne mogućnosti. Uvek prisutna sklonost kod dela srpskih intelektualaca da se sva "negativna" istorijska zbivanja na ovom prostoru posmatraju kao delo vekovnih neprijateljstava, zavera ili stranih sila, a "pozitivna" kao delo unutrašnjeg nacionalnog "genija", zamaglilo je vizuru i onemogućilo racionalan stav prema sopstvenom nacionalizmu, njegovim osobenostima i proizvodima njegove aktivnosti, koje nisu bile uslovljene "zaverama moćnika". Bez negiranja, naprotiv, uz podrazumevan uticaj globalne političke situacije na procese na ovom prostoru, ovde se polazi od pretpostavke da se mnoge relevantne pojave ne mogu objasniti bez analize onoga što čini konstantu nacionalizma, jer u suprotnom, imali bismo, bar sada, "oslobodeni" od silnih "neprijatelja", konačno uređenu "kuću". Kako je ona, naprotiv, manje uređena nego ikada ranije, veliki deo problema očigledno leži u njoj samoj.

Tema ove knjige zato nisu istorijska zbivanja, događaji, pa ni društvena istorija, već dominantna uverenja u jednom delu srpske intelektualne elite, sasvim uslovno rečeno – nacionalističkom delu – u raznim vremenskim periodima i različitim istorijskim, političkim i društvenim okolnostima, njihovo razumevanje vremena u kojem žive i shvatanja o mogućnostima i potrebnim akcijama za prevazilaženje postojećih nacionalnih i državnih problema. U kojoj meri je ta svest određivala javno mišljenje svog vremena i usadivala se u "kolektivno pamćenje" (što je sporan termin koji se u ovdašnjim uslovima koristi uvek pošto je proces ideološke i političke manipulacije završen), može se utvrditi ispitivanjem "žilavosti" ovih "uverenja" i njihovog opstajanja u sasvim različitim društvenim uslovima i sa različitim pobudama. Nekada su se eksplicitne ideje (iako dnevno-politički poželjne) autocenzurom iskazivale pod pseudonimom, nekada su se poželjne ideje objavljivale samo u emigraciji, nekada su bile najpoželjnije eksplicitno nacionalističke ideje, a nekada, kao u toku ratova 90-ih, upravo su ranije proskribovani, emigrantski radovi doživljavali svoju renesansu u reprintovanim izdanjima, sa propratnim tekstovima savremenih intelektualaca koji su glorifikovali njihovu "vidovitost". Zato nije slučajno što je doba priprema za rat i prvih ratnih godina, u izdavaštvu, bilo i vreme reprinta, posebno odabranih starih izdanja, čiji je cilj bila reafirmacija starih stereotipa kojima je trebalo da se ukaže na neke "istine" o "nama" i "drugima" koje su već starim piscima bile poznate, kao i da se potvrdi utemeljenost stereotipa u prošlosti. Cilj je bio da se pokaže neprekinuta nit neprijateljskih aktivnosti suseda i nepromenljiva "karakterologija" pojedinih naroda čija bliska egzistencija ugrožava sopstveno "nacionalno biće". Jer, na primer, kada se stalno priželjkivani raspad Jugoslavije i desio, onda zahtevi za razbijanjem zemlje nisu tumačeni kao duhovni i ideološki uzrok tog procesa, već su sasvim zgodno tumačeni kao "vidovitost" i "predviđanje" nečega što je pridošlo iz nepoznatog izvora. Tako je npr. srpska emigracija 1945–1990. detaljno razradila sve ideje o razbijanju Jugoslavije i "ujedinjenju srpstva" koje su prigrllili srpski intelektualci nacionalističke provenijencije 80-ih godina, pa su se njihove knjige pokazale kao riznica stereotipa koji su jednostavno preuzimani i autorski upotrebljavani. Primer su zbornici *Jako srpstvo – jaka Jugoslavija* 1991, *Catena mundi* 1992, *Neugašeno srpstvo* 1992... kao i niz pojedinačnih reprintovanih izdanja knjiga na primer, Dučića 1990, Draškovića 1990, Velmar Jankovića 1991, Čorovića 1991, Markovića 1993...

Pisanje o "drugima" u kome odsustvuje svaki pokušaj posmatranja "druge strane" iz njihovog ili bar neutralnog ugla, eksplicitno odbijanje "simetrije" u posmatranju odnosa različitih naroda kao a priori nepravedne i neistinite, i na kraju nepatriotske metode, rezultat je shvatanja istorije kao nauke koja ima duboku "patriotsku" ulogu; domaćeg nacionalizma koji ima po definiciji odbrambeni karakter; nacionalizma suseda koji ima po definiciji osvajački karakter; više od svega rezultat je reafirmacije u kriznim vremenima, mišljenja i slobode pisanja o "drugima", na način koji se u sličnim istorijskim trenucima smatrao dozvoljenim, a to znači, bez ikakve kritičnosti, objektivnosti, osećaja za meru pa čak i elementarnog intelektualnog poštenja prema činjenicama.

U ovom tekstu nije pravljen "izbor" intelektualaca i dela koja će ih reprezentovati, već naprotiv, praćena je jedna ideja, uslovno rečeno, nacionalistička, pa zato ne treba da čudi što su navođeni sasvim heterogeni autori. Prisutni su značajni naučnici ali i potpuno anonimni pisci. Prisutni su intelektualci koji su pripadali sasvim različitim političkim i idejnim orijentacijama, koji su različito vrednovani u vremenu u kojem su živeli, ali koji se različito vrednuju i danas. Jedino merilo prilikom izbora tekstova bio je nacionalistički stav u opisu sopstvene i drugih nacija, uz podrazumevanje različitog shvatanja pojma "nacionalizam" u 19. veku ili početkom dvadesetog, u odnosu na savremeno doba, ali uvek sa značenjem ideologije kojoj je (sopstvena) nacija u središtu svake analize i polazna tačka svakog vrednovanja. Ovde nije primenjen klasični metod da se predstavnici jedne stranke, ideologije ili socijalnog sloja uzmu kao objekat posmatranja i da se utvrđuje njihovo